

Козак О. Ю. викладач кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0002-8164-0733>

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ КОМУНІКАТИВНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті презентовано результати апробації програми комунікативно-особистісного розвитку та діалогізації особистості майбутнього фахівця соціономічного профілю. Зазначається, що оптимальний комунікативно-особистісний розвиток і діалогізація свідомості та спілкування особистості забезпечуються в умовах спеціально організованої експериментальної програми, що комплексно здійснюється на ціннісно-смысловому, духовно-моральному, мотиваційно-цільовому, операційному та когнітивно-інформаційному рівнях особистості. Зазначені умови є зовнішніми чинниками комунікативно-особистісного розвитку майбутнього фахівця соціономічного профілю.

Ключові слова: комунікативно-особистісний розвиток; діалогізація; особистість; майбутній фахівець; соціономічний профіль.

Вступ. Зміни у світі та освіті вимагають творчого переосмислення існуючих підходів до практики професійної підготовки, особливо там, де провідним чинником є спілкування [1; 3 та ін.]. Удосконалення комунікативної підготовки фахівців соціономічного профілю сьогодні пов'язане із гуманізацією освіти і тому звернене до особистості, її творчого потенціалу, сенсожиттєвих та духовно-моральних орієнтацій [2].

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити спеціальну програму комунікативно-особистісного розвитку та діалогізації особистості майбутнього фахівця соціономічного профілю.

Теоретичне підґрунтя. Розглядаючи дослідження інтерактивної природи спілкування у концепціях символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г.Блумер, М.Кун, Е.Гоффман та ін.), соціального біхевіоризму (А.Бандура, Н.Міллер, Д.Доллард, Д.Тібо, Г.Келлі, Г.Хоманс), соціально-перцептивного когнітивізму (К.Левін, Ф.Хайдер, Т.Ньюком, Л.Фестінгер), а також у теоріях психоаналітичної орієнтації (Г.Саллівен, Е.Берн, В.Шутц, М.Кляйн), гуманістичної психології та психотерапії (К.Роджерс, Д.Морено, В.Сатир, Д.Бюдженаль), можна побачити, що у них основою уявлень про спілкування є ідея

взаємодії. Але лише обмежена кількість підходів безпосередньо зачіпає аспект педагогічного спілкування як першооснову комунікативної особистісної компетентності фахівця соціономічного профілю та рівня його комунікативно-особистісного розвитку.

Методи дослідження. Контент-аналіз психологічної літератури, спостереження, анкетування, тестування.

Результати обговорення. Комунікативно-особистісний розвиток визначається нами як процес становлення цілісного комунікативного утворення особистості спеціаліста у сукупності характеристик комунікативної компетентності, здібностей спілкування та особистісних якостей, психологічної готовності до подолання бар'єрів та труднощів спілкування та взаємодії. Зазначена сукупність характеристик забезпечує майбутньому фахівцю соціономічного профілю можливість максимально використовувати та реалізувати у професійній діяльності свій комунікативний потенціал.

Використовувалися процедури тестування, що дають змогу оцінити різні аспекти спілкування та проаналізувати реальний рівень комунікативно-особистісного розвитку студентів. Методика містить три блоки діагностичних процедур: спрямованих на діагностику рівня розвитку

Питання психології

комунікативних якостей та вмінь студентів; спрямованих на виявлення рівня діалогічного спрямування особистості, що відображає рівень їхнього комунікативно-особистісного розвитку; спрямованих на виявлення ціннісно-сміслових та духовно-моральних орієнтацій особистості майбутнього фахівця соціономічного профілю. Слід зазначити взаємопов'язаність цих трьох блоків програми, враховуючи припущення, що діалогічна особистість – духовна, а справжня духовність – завжди діалогічна.

За допомогою методики комунікативної установки виявлялись негативні мотиваційні

установки (методика В.В. Бойка). У тестуванні комунікативної установки виявляється п'ять основних показників негативної комунікативної установки у спілкуванні. У дослідженні взяли участь 120 студентів молодших курсів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, з яких на другому етапі експерименту було сформовано експериментальну (ЕГ, 60 студентів) та контрольну (КГ, 60 студентів) групи. У таблиці 1 подано основні результати діагностичного дослідження першого етапу.

Таблиця 1

Результати первинної діагностики показників комунікативно-особистісного розвитку студентів (N = 120% студентів, середній рівневий показник, ф, р)

Вимірювані показники		Рівні прояву			середній рівневий показник
		високий	середній	низький	
Духовно-моральні орієнтації	загальний показник	4	90	6	1,97
	особистісний аспект	11	80	9	2,02
	міжособистісний аспект	5	82	13	1,92
Мотиви вибору поведінки	внутрішні	21	54	25	1,96
	зовнішні	43	48	9	2,34**
Рівень розвитку емпатії		15	55	30	1,87*
Негативні комунікативні установки		37	60	3	2,34**
Комунікативна толерантність		16	41	43	1,73*
Рівень егоцентричної установки		36	56	8	2,28*
Рівень діалогічної орієнтації		7	54	39	1,68**
Інтегральний показник комунікативно-особистісного розвитку		10	62	28	1,82

Значущість відмінностей від теоретичного середнього * p<0,05, ** p<0,01

Дані презентовано у вигляді відсоткового розподілу обстежуваних за виокремленими у показниках кожної методичної процедури рівнями – високий (із рівневим балом 3), середній (із рівневим балом 2) та низький (із рівневим балом 1) та розрахованого на основі відсоткового розподілу середнього рівневого показника за кожною характеристикою, що вивчались (СУП).

Результати діагностики демонструють, що негативні комунікативні установки (завуальована жорстокість, обґрунтований негативізм і буркотіння) із рівневими показниками понад 2,34 статистично значно перевищують теоретичний середній рівень (p<0,01). Ці дані вказують на важливість оптимізації мотивів

спілкування студентів соціономічних спеціальностей, оскільки спілкування – основа їхньої професійної діяльності.

Результати діагностики комунікативної толерантності виявили статистично нижче за середній (СРП=1,73, p<0,05) показник комунікативної толерантності студентів досліджуваної вибірки, що свідчить про слабкий розвиток їхніх професійно важливих комунікативних властивостей, що дозволяють їм ставитися до людей із терпінням та врахуванням їхньої індивідуальності, вміти прощати недоліки, бути поблажливим у стосунках із людьми. Ця система якостей явно потребує цілеспрямованого розвитку через спеціальну психологічну підготовку.

Зазначимо, що в основі властивостей комунікативної толерантності, що вивчаються за допомогою цього тесту, є загальнолюдські моральні цінності взаємовідносин між людьми, такі як «Не судіть», «Прощайте», «Ставтеся до інших так, як хочете, щоб ставилися до вас», «Полюби ближнього як самого себе». Іншими словами, методика містить оцінку духовно-моральних орієнтацій.

Діагностика рівня емпатії доповнює та поглиблює дані діагностики комунікативної толерантності. Її результати засвідчили, що загальний рівневий показник емпатії, отриманий у тестуванні, статистично значуще нижче теоретичного середнього, а рівневий показник сягає 1,87 ($p < 0,05$) за трирівневою шкалою. Це потребує спеціальної психологічної підготовки щодо зміцнення емпатійних здібностей майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Крім вивчення комунікативних здібностей використовувалася методика визначення мотивації вибору поведінки, що дозволяє виявити співвідношення у поведінці особистості морально орієнтованих (внутрішніх) та прагматичних (зовнішніх) мотивацій поведінки. Цей розділ діагностики стосується таким чином ціннісно-сміслової та моральної сфер особистості. Як модель мотивації використовувались ідеї Л.Кольберга про етапи морального розвитку особистості, завдяки чому вдалось виокремити такі групи мотивів вибору поведінки:

моральні мотиви, куди включено такі мотиви, як повага до закону, прагнення чинити розумно, управління совістю;

зовнішні мотиви поведінки, куди увійшли страх покарання, бажання отримати нагороду і прагнення схвалення оточуючих.

За даними діагностики показники зовнішніх прагматичних мотивів вибору поведінки статистично значуще ($p < 0,01$) перевершують показники моральних внутрішніх мотивів. На особливу увагу заслуговують результати діагностики рівня духовно-моральних орієнтацій студентів та

тісно пов'язаних з ними показників рівня егоцентричних установок (за тестом ЕАТ) та діалогічних установок (за тестом «Спрямованість особистості у спілкуванні»). Отримані дані свідчать про домінування у студентів егоцентричних установок ($СРП=2,28$, $p < 0,05$) та слабкий розвиток діалогічних орієнтацій у спілкуванні ($СРП=1,68$, $p < 0,01$). Кореляційний аналіз показників духовно-моральних орієнтацій студентів та показників діалогічних орієнтацій виявив їхній статистично значущий позитивний зв'язок ($r=0,572$, $p < 0,01$).

Таким чином, за результатами експериментального діагностичного дослідження мотиваційних установок професійного спілкування, рівня комунікативної толерантності та емпатії студентів, рівня сформованості морально виправданих мотивів вибору поведінки, егоцентричних установок та діалогічних орієнтацій виникає нагальна необхідність розробки програми оптимізації комунікативно-особистісного розвитку студентів. Виходячи із зазначених теоретичних положень про структуру та психологічний механізм комунікативно-особистісного розвитку, в основу програми було покладено ідею переходу студентів на більш високі ціннісно-сміслові та морально-духовні рівні професійних комунікативних здібностей. Сприяти втіленню цієї ідеї – основна мета роботи за програмою, яка реалізовувалась шляхом вирішення таких завдань, опис яких одночасно є і описом основних змістовних блоків програми та її структури:

а) усвідомлення учасниками переваг суб'єкт-суб'єктного, особистісно та духовно орієнтованого спілкування порівняно із суб'єкт-об'єктною, монологічною та маніпулятивною його тактиками. Опанування системою знань, необхідних для такого усвідомлення. Усвідомлення можливих труднощів та помилок у власному спілкуванні, а також когнітивних спотворень. Усе це становить когнітивний блок програми психологічної підготовки;

б) вироблення відповідних мотивів та намірів щодо зміни особистісного стилю спілкування та прагнень до досягнення

високого рівня компетентності та діалогізму у спілкуванні. Іншою стороною цього завдання було формування нових діалогічних мотиваційних установок у спілкуванні, формування мотивації до відповідальної, активної, усвідомленої позиції у ситуаціях педагогічного спілкування, в процесі оволодіння філологічними та психологічними знаннями, що становить мотиваційний блок програми;

в) опанування системою необхідних комунікативних, перцептивних, інтерактивних, емпатійних дій, вмінь та навичок щодо реалізації принципів компетентного, особистісно та духовно орієнтованого діалогічного спілкування складає операційний блок програми;

г) усвідомлення та реальне прийняття високої значущості духовно-моральних принципів у спілкуванні, значущості особистості, її свободи та відповідальності, формування духовного «простору» професійної діяльності, усвідомлення глибокого сенсу професії у її впливі на людей, визнання та прийняття принципів особистісно орієнтованого діалогічного спілкування, рівності правління на свободу та обов'язків на відповідальність партнерів за результат спілкування та особистісне зростання усіх його учасників, що становить зміст морально-духовного блоку програми;

д) комплексний самоаналіз та рефлексія власних вихідних та кінцевих особливостей прояву комунікативних здібностей та вмінь, рівня комунікативної компетентності відповідно до критеріїв особистісно та духовно орієнтованого діалогічного спілкування – рефлексивний блок програми.

Програма дотримується принципу системності, що передбачає формувальну роботу на усіх рівнях і в усіх планах іншомовно-мовленнєвої та комунікативно-особистісної діяльності студентів. Модель комунікативно-особового розвитку описана п'ятирівневою структурою роботи зі студентами і містить когнітивний, операційний, рефлексивний, мотиваційний та духовний компоненти. У змісті кожного з них можливе використання механізму морально-психологічного дисеквілібріуму, що задає проблемні ситуації та активізує

особистісне зростання, та бібліопсихологічного методу духовно-морального та комунікативного розвитку особистості студентів.

У межах когнітивної підготовки забезпечується оволодіння системою знань, накопичення, осмислення та засвоєння термінології, робота із поняттями спілкування, взаємодії, діалогу. На цьому рівні відбувається знайомство із духовно-моральним ідеалом. Сучасне суспільство далеке від цього ідеалу, і такі питання надзвичайно актуальні: Чи здатна окремо взята особистість жити відповідно до високоморального ідеалу? Чи можливо людині без шкоди для себе та своїх близьких бути діалогічною – доброю, чуйною, чесною, сумлінною, відповідальною, прощаючою, незлопамятною? та ін. Гостра та емоційно забезпечена постановка цих питань у дискусії створює проблемну ситуацію, з якої починається духовна нерівновага (дисеквілібріум) та особистісний пошук, що пронизує усі рівні когнітивної підготовки.

Для ефективного комунікативно-особового розвитку надзвичайно важливо поєднати когнітивну підготовку із діяльною сферою людського буття. Поняття, засвоєні під час когнітивної підготовки, повинні бути перевірені, скориговані та закріплені на операційному рівні із безпосереднім спілкуванням. Такий процес можна назвати апробацією моделі знань у реальному діалогічному процесі. Задля реалізації цього завдання використовувався діалогічний практикум, спрямований на розвиток діалогічної культури майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Основною метою діалогічного практикуму є формування загальних теоретичних уявлень про діалог та діалогічну парадигму, практичне освоєння основних методів та технологій діалогічного процесу особистісного розвитку. Головні завдання діалогічного практикуму: вивчення теоретичних уявлень про діалогічну парадигму у сучасній філософії та психології; розуміння основних принципів, закономірностей та особливостей психології діалогічної взаємодії; оволодіння вміннями та навичками ведення діалогу; формування

практичних вмінь та навичок діалогічної роботи; проектування та конструювання діалогічних способів реального спілкування; оволодіння способами практичного застосування основних форм та методів діалогічної активності як під час навчальних занять, так і під час повсякденного спілкування. Діалогічний практикум органічно пов'язаний із такими навчальними дисциплінами як загальна психологія, соціальна психологія, вікова та педагогічна психологія, психологія спілкування та конфлікту. З операційним рівнем тісно пов'язаний рефлексивний. На цьому рівні відбувається зіткнення засвоєної системи знань та реалій особистого життя. Достатньо часто під впливом зовнішніх обставин та внутрішньої психологічної напруженості людина опиняється у ситуаціях внутрішнього конфлікту. Рефлексія таких ситуацій внутрішнього конфлікту є одним із ключових аспектів духовно-морального та комунікативно-особистісного розвитку. На рефлексивному рівні завдання педагога – допомогти студенту розібратися із суттю внутрішнього конфлікту. Для цього між ними мають бути побудовані довірчі відносини. Крім довірчих відносин у цьому процесі педагогу необхідно мати достатньо мудрості, людинолюбства та чуйності, щоб допомогти студенту.

Операційно-рефлексивна підготовка пов'язана не лише з аналізом ситуацій із повсякденного життя студентів, але й зі штучним створенням ситуацій, у яких набуті при когнітивній підготовці знання мають бути перетворені на особисті переконання. При ситуаційному моделюванні морального вибору, як і у реальному житті відбувається активне опрацювання духовної та моральної системи знань та перетворення знань на ціннісні установки.

Рефлексію можна здійснювати через залучення студента до уявної ситуації, що вимагає морального вибору. Це може бути зроблено через обговорення літературних творів, фільмів, життєвих ситуацій, проте для формування переконань за такого моделювання надзвичайно важливо задіяти емоційну сферу. Емоційне залучення відбувається у вигляді

прояснення деталей події, особливостей характерів героїв. Внутрішній психологічний конфлікт, що проявляється на етапі рефлексивної підготовки, загострює питання про те, чи здатна людина шляхом самовдосконалення досягти духовно-морального ідеалу. І суспільство, і внутрішні спонукання часто суперечать моральному імперативу і мотивують чинити «як усі», «як вигідно», «як зручно», а не «як правильно». Наростає криза самосвідомості особистості. Не знаходиться внутрішніх сил, не вистачає внутрішньої мотивації, і за певних обставин людина йде проти власної совісті, проти морального закону, хоча на інтелектуальному рівні приймає його і вважає за вірне. Такі суперечності підводять рефлексуючу особистість до дилеми: або щось невірно з ідеалом, або щось не так у моєму «Я». Виходом із суперечності може бути відмова від ідеалу або його лицемірне, виключно зовнішнє дотримання. Інший шлях – це крок на новий рівень, духовний пошук та прагнення переосмислити власне світорозуміння та змінити парадигму спілкування. Саме такий основний шлях в процесі використання бібліопсихологічного методу. Духовний ідеал вимагає духовного відродження, і з цим пов'язаний ще один рівень психологічної підготовки – духовно-моральна підготовка. При духовній підготовці необхідно враховувати полярність буття – такі явні у матеріальному світі духовно-моральні протилежності як добро і зло, віра і безвір'я, сягають корінням у світ духовний. Тут слід побоюватися спрощеного протиставлення матеріального буття духовному буття. Духовний вимір теж є полярним. Існують маніпулятивні психотехнології, які активно оперують у духовному просторі людської душі. Така духовність має негативну полярність, руйнівну особистості.

Духовний рівень підготовки є глибоко особистим для кожної людини, тому, допомагаючи студенту у духовно-моральному розвитку її особистості, педагогу завжди слід пам'ятати про фундаментальний принцип свободи вибору, яким має користуватися кожна людина. Повага до особистих та сімейних уподобань щодо переконань є обов'язковою вимогою

Питання психології

до діяльності педагога. А усебічне висвітлення духовно-моральних категорій та цінностей сприяє виявленню реальної свободи совісті.

У роботі з мотиваційного блоку духовно-діалогічна підготовка є ключовим елементом. Метою мотиваційного блоку є розвиток внутрішньої мотивації студента. Відродження людського духу докорінно змінює мотиваційну сферу особистості. А.Маслоу, який розробив ієрархію людських потреб, зазначав, що більшість людей прагне задовольнити насамперед «нижчі» потреби, і з цієї причини, лише небагато досягають рівня самоактуалізації та трансцендентності [4]. Духовний та моральний розвиток, пов'язаний із діалогізацією особистості, призводить до зміни пріоритетів в ієрархії особистісних мотивів. Для діалогічно орієнтованої особистості духовність і самоактуалізація виходять на перший план, що у певних обставин може відбуватися навіть на шкоду задоволенню більш «приземлених» потреб. Творчий підхід до підготовки, активізація художнього потенціалу студентів, залучення їх до діалогового спілкування, позитивна оцінка та самооцінка, похвала та схвалення – усі ці елементи зовнішньої та внутрішньої мотивації сприяють активізації їхнього комунікативно-особистісного розвитку.

Зміст зазначених блоків програми подано у вигляді опису тематики семінарів, групових зустрічей та дискусій; комплексних вправ, завдань та творчих майстерень із розвитку комунікативних вмінь, впевненої поведінки, комунікативних тренінгів та тренінгів особистісного зростання (за К.Роджерсом, Ф.Перлзом) вз використанням рекомендацій та розробок біхевіоральної терапії С.І.Макшанова та Н.Ю.Хрящової, рефлексивного аналізу власних особистісних властивостей, переліку літературних і публіцистичних творів, що обговорюються, фільмів для обговорення. Застосовано технології використання бібліопсихологічного методу та створення морально-психологічного дисеквілібріуму в процесі комунікативно-особистісного розвитку студентів ЕГ. Програма здійснювалася протягом трьох років зі студентами ЕГ (60 осіб), які пройшли усі попередні етапи дослідження.

Завершальним етапом експериментальної роботи була контрольна діагностика властивостей, що визначають рівень комунікативно-особистісного розвитку студентів усієї вибірки (120 обстежуваних), у т. ч. 60 студентів ЕГ та 60 студентів КГ. Результати контрольної діагностики подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати контрольної порівняльної діагностики рівня комунікативно-особистісного розвитку студентів (ф, р)

Вимірювані показники		Середні рівневі показники			
		ЕГ, n=60		КГ, n=60	
		до	после	до	после
Духовно-моральні орієнтації	загальний показник	1,97	2,76**	1,97	2,10
	особистісний аспект	2,02	2,44*	2,02	2,16
	міжособистісний аспект	1,92	2,48*	1,92	2,08
Мотиви вибору поведінки	внутрішні	1,96	2,64*	1,96	2,18
	зовнішні	2,34	1,92*	2,34	2,21
Рівень емпатії		1,91	2,68**	1,91	2,00
Негативні комунікативні установки		2,34	1,46**	2,34	1,99
Рівень толерантності		1,73	2,73**	1,73	2,02
Рівень егоцентричної установки		2,28	1,52**	2,28	2,02
Рівень діалогічної орієнтації		1,68	2,64**	1,68	1,86
Інтегральний показник комунікативно-особистісного розвитку		1,82	2,55**	1,82	2,02
Значущість відмінностей за ф-критерієм: * p<0,05; ** p<0,01					

Вони свідчать про суттєві позитивні зміни усіх показників комунікативно-особистісного розвитку студентів ЕГ (p<0,01

та p<0,05). Щодо аналогічних показників студентів КГ, то статистично значущих змін тут не виявлено, хоча певна тенденція до

зростання є. Контрольна діагностика виявила статистично значущі позитивні зміни у мотиваційній сфері спілкування студентів ЕГ. Статистично значно посилилася внутрішня, моральна мотивація поведінкового вибору і так само значно ослабла зовнішня прагматична мотивація поведінки. Статистично значущих змін в аналогічних показниках КГ контрольна діагностика не виявила. Відбулися значні зміни у комунікативних діалогічних характеристиках особистості студентів: у ЕГ відбулося суттєве зростання показників морально-комунікативної сфери – емпатії та комунікативної толерантності ($p \leq 0,01$) та значне зниження негативних комунікативних установок у міжособистісних стосунках з людьми. Спостерігається суттєве зростання діалогічних орієнтацій і таке ж суттєве зниження егоцентричних установок студентів. В аналогічних показниках студентів КГ статистично значущих змін контрольна діагностика не виявила. Це означає, що без спеціально організованої психолого-педагогічної підготовки ефективний комунікативно-особистісний розвиток студентів у професійній підготовці у напрямку діалогізації та одухотворення особистості, як правило, не відбувається. Отримані результати дозволяють оптимістично оцінити можливості цілеспрямованого комунікативно-особистісного розвитку майбутніх фахівців в процесі професійної освіти.

Висновки. Показано, що найбільшими можливостями щодо комунікативно-особистісного розвитку фахівця соціономічного профілю має діалогічний, духовно орієнтований підхід до вивчення спілкування та розвитку у ньому професійної особистості фахівця. Рівень комунікативно-особистісного розвитку визначається ступенем діалогізації особистості та її спілкування. Процес діалогізації особистості та її спілкування пов'язаний з послідовним звільненням особистості від монологічних, інструментально-маніпулятивних та егоцентричних комунікативних установок, з одного боку, посиленням та поглибленням особистісних, ціннісно-сміслових та морально-духовних діалогічних орієнтацій свідомості та спілкування, з іншого. Зазначені зміни є внутрішніми умовами комунікативно-особистісного розвитку майбутнього фахівця соціономічного профілю.

Оптимальний комунікативно-особистісний розвиток і діалогізація свідомості та спілкування особистості забезпечуються в умовах спеціально організованої експериментальної програми, що комплексно здійснюється на ціннісно-смісловому, духовно-моральному, мотиваційно-цільовому, операційному та когнітивно-інформаційному рівнях особистості. Зазначені умови є зовнішніми чинниками комунікативно-особистісного розвитку майбутнього фахівця соціономічного профілю.

Список використаних джерел

1. Вірна Ж.П. Сучасні напрями психологізації професійної підготовки фахівців: монографія. Запоріжжя, 2013. Т. 3. 287 с.
2. Корніяка О.М. Психологія розвитку комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості // *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. К., 2012. Вип.39. С. 211–223.
3. Пророк Н.В. Професійне становлення практичного психолога: монографія. Київ: Канцлер, 2012. 471 с.
4. Maslow A.H. (1987). *Motivation and Personality*. (3rd ed.). Harper & Row Publishers. 369 p.

References

1. Virna Zh.P. (2013) *Suchasni naprjamy psychologizacii' profesijnoi' pidgotovky fahivciv* [Modern directions of psychologization of professional training of specialists]: monografija. Zaporizhzhja. T. 3. 287 s. (in Ukrainian)
2. Kornijaka O.M. (2012) *Psychologija rozvytku komunikatyvnoi' kompetentnosti na riznyh etapah profesijnogo stanovlennja osobystosti* [Psychology of the development of communicative competence at various stages of the professional development of an individual] // *Naukovi zapysky Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka APN Ukraïny*. K., 2012. Vyp.39. S. 211–223. (in Ukrainian)

3. Prorok N.V. (2012) Profesijne stanovlennja praktychnogo psykologa [Professional development of a practical psychologist]: monografija. Kyi'v: Kancler, 2012. 471 s. (in Ukrainian)
4. Maslow A.H. (1987). Motivation and Personality. (3rd ed.). Harper & Row Publishers. 369 p.

Summary

*Kozak O. Uman State Pedagogical University
named after Pavlo Tychyna*

**PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF COMMUNICATIVE AND PERSONAL
DEVELOPMENT OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIO-ECONOMIC PROFILE IN THE
PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING**

Introduction. *Changes in the world and education require a creative rethinking of existing approaches to the practice of professional training, especially where communication is the leading factor. The improvement of communicative training of specialists in the socio-economic profile today is connected with the humanization of education and is therefore addressed to the individual, his creative potential, sense-life and spiritual and moral orientations.*

Purpose - *substantiate and experimentally verify a special program of communicative and personal development and dialogization of the personality of a future specialist in the socio-economic profile.*

Methods - *content analysis of psychological literature, observation, questionnaires, testing.*

Originality. *Testing procedures were used, which make it possible to evaluate various aspects of communication and analyze the real level of communicative and personal development of students. The methodology contains three blocks of diagnostic procedures: aimed at diagnosing the level of development of students' communicative qualities and skills; aimed at identifying the level of dialogic orientation of the individual, which reflects the level of their communicative and personal development; aimed at revealing the value-semantic and spiritual-moral orientations of the personality of the future specialist of the socio-economic profile. It should be noted the interconnectedness of these three blocks of the program, taking into account the assumption that a dialogic personality is spiritual, and true spirituality is always dialogic.*

Conclusion. *Optimum communicative and personal development and dialogization of consciousness and communication of the individual are ensured in the conditions of a specially organized experimental program, which is comprehensively carried out at the value-semantic, spiritual-moral, motivational-goal, operational and cognitive-informational levels of the individual. The specified conditions are external factors of the communicative and personal development of the future specialist of the socio-economic profile.*

Keywords: *communicative and personal development; dialogization; personality; future specialist; socio-economic profile.*

Received/Поступила: 04.11.22.